

pokriva tek razdoblje do 1974. godine. Popis je, naime, preuzet iz *MEFRM* 86/1, (1974), te bi ga bilo korisno nadopuniti novijim radovima autora poput npr. R. Bratoža ili M. Jarak. Stoga zainteresiranog čitatelja stoga svakako treba uputiti na poglavlje posvećeno Panoniji u, nedavno tiskanom zborniku *The autonomous towns of Noricum and Pannonia*. Edd. Marjeta Šašel Kos i Peter Scherrer. *Situla* 42. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2004.

Zbornik *Sirmium – grad careva i mučenika* prikaz je ne samo životnog djela jednog zaslužnog istraživača već i pregled povijesti izuzetno plodnog razdoblja u povijesti istraživanja Sirmija. Urednici niza “Blago Sirmijuma” već su svojim prvim izdanjem učinili uslugu proučavateljima Sirmija i kasnoantičke Panonije. Skupivši na jednom mjestu relevantne radove V. Popovića, te najavljujući izdavanje i drugih monografskih studija o Sirmiju djelatnici okupljeni na projekta “Blago Sirmija” svakako su ispunili dio svoje nakane da učine “blago Sirmija” dostupnim širem čitateljstvu na čemu im svakako treba zahvaliti.

Trpimir Vedriš

**SIRMIUM I NA NEBU I NA ZEMLJI (1700 GODINA OD STRADANJA HRIŠĆANSKIH MUČENIKA)
ZBORNİK RADOVA**

EDICIJA BLAGO SIRMIJUMA, KNJ. 2.
UR. DUŠAN POZNANOVIĆ. SREMSKA MITROVICA: BLAGO SIRMIJUMA, 2004., 218 STR., ĆIR.

U godini izdavanja druge knjige u nizu “Blago Sirmijuma” obilježena je obljetnica sedamnaest stoljeća od završetka Dioklecijanovih progona. Bilo je za očekivati da će simbolična brojka okupiti istraživače antičke Panonije i kasnoantičke hagiografije, te potaknuti nastanak radova vezanih uz cara Dioklecijana ili srodnu panonsku problematiku. Godišnjica je zaista obilježena s nekoliko znanstvenih skupova: u Đakovu je 22.–23. listopada 2004. održan međunarodni simpozij “*Sirmijsko–Panonski mučenici*” povodom 1700 godina svetih srijemskih mučenika, a s tom su obljetnicom (iako indirektno) povezani i skupovi *Sedamnaest stoljeća zadarske Crkve* (održan u Zadru, 16.-19.11. 2004.), te *Dioklecijan, tetrarhija i Dioklecijanova palača o 1700 obljetnici postojanja* održan u Splitu. 19.–21. 9. 2005. Srijemska Mitrovica, odnosno djelatnici okupljeni oko projekta “Blago Sirmijuma”, pridružili su se obilježavanju te obljetnice izdavanjem zbornika radova *Sirmium i na nebu i na zemlji*. Valja odmah naglasiti da su radovi skupljeni u ovome zborniku isključivo pretisci već objavljenih radova više ili manje neposredno vezanih uz probleme ranokršćanskog Sirmija.

Zbornik je, osim uvoda, podijeljen na četiri tematska dijela kojima su pridružena četiri ilustrativna dodatka.

Prvi dio zbornika naslovljen *Počeci hrišćanstva u Sirmijumu* započinje člankom Radomira Popovića "Rano hrišćanstvo na Balkanu-Sirmijum" [17-26] (radi se o odlomku iz knjige *Rano hrišćanstvo na Balkanu pre doseljenja Slovena*, Beograd, 1995.). Rad, uz sažeti pregled problema vezanih uz početke kršćanstva u Sirmiju, donosi kronologiju pogubljenja nekih od sirmijskih mučenika za vrijeme Dioklecijanovih progona 303. i 304. godine.

Kratak prikaz Radomira Price "Hrišćanski mučenici u Sirmiju" [27-29] (prettisak iz knjige *Istorijski arhiv "Srem" 1946-2001*. Srem. Mitrovica, 2001.), donosi imena četrdesetak i spomen još stotinjak srijemskih mučenika sa datumima i godinama njihova pogubljenja. Uz nekoliko autorovih opaski, prikaz se gotovo isključivo oslanja na popis koji je 1884. sastavio sirmijski župnik P. Miler.

Dragomir Sando u članku "Hrišćanski sabori u Sirmijumu u IV veku" [31-36] (izvorno objavljen u časopisu *Sunčani sat* 4 (1994.)) donosi sažet i pojednostavljen pregled sirmijskih crkvenih sabora. Uređen bez znanstvenog aparata članak je jedan od radova priređenih, vjerojatno s obzirom na svoju prvotnu publiku, bez prevelikih znanstvenih pretenzija.

U kratkoj studiji "O rimskoj arhitekturi ispod Stare srpske crkve u Sremskoj Mitrovici" [37-42], (preuzet iz *Rada vođanskih muzeja* 32 (1989)) Petar Milošević, na tragu arheoloških istraživanja poduzetih 1980-te, problematizira odnos sadašnjeg položaja crkve sv. Stefana

(od 1946. muzej) s ostacima kasnoantičke građevine koja je tom prilikom otkrivena. Povezujući položaj crkve (koja se u izvorima prvi puta spominje tek 1729.) s podacima iz ranokršćanskih pasija autor zaključuje kako se radi o jednom od sirmijskih "svetih mjesta" čiji je kulturni kontinuitet, iako uz promjenu položaja crkve, i transformaciju identiteta, sačuvan tijekom seobe naroda i srednjega vijeka.

"Kulturne građevine hrišćanskog Sirmijuma" Mirolava Jeremića [43-73] predstavlja rezultate novijih istraživanja u Sirmiju. Dio rada oslanja se na autorov tekst "Graditeljstvo Sirmijuma u V i VI veku" (*Saopštenja* XXXIV (2002)). Jeremićev tekst jedan je od rijetkih radova koji nije tek pretisak ili polu-popularna kompilacija starije literature. Ovaj sažeti pregled sakralne arhitekture kasnoantičkog Sirmija, uz crteže starijih istraživača predstavlja i veći broj autorovih tlorisa i rekonstrukcija. Donoseći jasan pregled tipologije gradskih crkava, ukazujući na probleme vezane uz starije interpretacije, te postavljajući pitanja položaja tih građevina unutar gradskog rastera, ovaj rad svojim opsegom i kvalitetom nadmašuje većinu ostalih radova te je svakako jedan od "najkorisnijih" radova u zborniku.

Drugi tematski dio zbornika *Stradanje za hristovu veru* posvećen je sirmijskim mučenicima. Dio započinje s dva članka Vladislava Popovića uglednog beogradskog arheologa i jednog od najboljih poznavatelja povijesti Sirmija. U radu "Blaženi Irenej, prvi episkop Sirmijuma" [81-86] (izvorno *Sunčani sat* 3 (1993)) autor, postavljajući pitanja kulturnih mjesta vezanih uz mučenika sv.

Ireneja povezuje arheološku građu otkrivenu 1976. godine s hagiografskim izvorima, te raspravlja o mogućem kontinuitetu kulta sv. Ireneja u ranom srednjem vijeku. "Kult svetog Dimitrija Solunskog u Sirmijumu i u Raveni" [87-98] tekst je nastupnog predavanja V. Popovića prilikom izbora za redovnog člana SANU 1995. godine (otisnut čak tri puta između 1998. i 3003. godine). Izlaganje je i samo skraćena i "pročišćena" verzija autorovog poznatog rada "Die süddanubischen Provinzen in der Spätantike" objavljenog još 1987. Analizirajući više verzija *Čuda sv. Demetrija*, autor koristi podatke iz tih legendi za dataciju sirmijske gradske bazilike. Iako naslov spominje kult sv. Demetrija u Raveni, tom je problemu posvećen tek kraći odlomak. Detaljniji rad posvećen problemu kulta sv. Demetrija u Italiji koji je autor u ovim izlaganjem najavio dosada nije tiskan.

Rad Nikole Vulića, "Fruškogorski mučenici" [99-120], (izvorno u: *Glasnik istorijskog društva u Novom Sadu* IV (1931), sažetak je rezultata dotadašnjih istraživanja o četvorici kamenorezaca-mučenika poznatijih kao "četvorica ovjenčanih" (*Quattuor coronati*). Uz uvodne opaske i autorovu kritičku analizu, velik dio rada otpada na "nešto slobodniji prevod" kasnoantičke pasije. Autor smatra kako je pasija teško upotrebljiva kao povijesno vrelo, ukazujući na transformacije koje je je izvorno sirmijski kult "fruškogorskih" mučenika doživio u svojoj rimskoj fazi.

Pitanju fruškogorskih kamenorezaca posvećen je i rad Pavle Mijovića "Sirmijumski skulptori i kamenoresci – *Quattuor coronati*" [113-122] (tiskan u

Starinaru n.s. XVII (1966)) koji je velikim dijelom kritički odgovor na Vulićev članak. Naime, kritizirajući Vulićeve ocjene o povijesnoj vjerodostojnosti pasije, autor smatra kako je pojedine podatke iz pasije ipak moguće povezivati s arheološkim nalazima skulpture u Sirmiju, te topografijom sirmijske okolice.

"Martyr Anastasia u Fuldi" Ivanke Nikolajević [123-131] zanimljiv je rad (objavljen izvorno u *Zborniku Filozofskog fakulteta u Beogradu* XIV/1 (1979)), u kojem se uz središnji problem naznačen naslovom nalazi i kratak pregled širenja kulta sirmijske mučenice sv. Anastazije u kasnoj antici. Na temelju spomena relikvija sv. Anastazije u Fuldi oko 820., naglašavajući veze između Franačkog carstva i Dalmacije početkom 9. st., I. Nikolajević razmatra pretpostavku prema kojoj je dio relikvija sv. Anastazije, nakon premještanja iz Carigrada u Zadar, prenesen u Fuldu upravo iz Zadra.

Treći dio zbornika, *Literarni izvori iz IV veka*, sastoji se od prijevoda "najvažnijih antičkih literarnih izvora o počecima i razvoju hrišćanstva u Rimskoj imperiji". Prijevod 8. knjige "Istorije crkve Jevsevija Pamfila" [Euzebija Cezarejskog] [139-155] u cjelosti je preuzet iz nedavno objavljenog izdanja Euzebijeve *Crkvene povijesti* (Šibenik: Eparhija dalmatinska, 2003). Činjenica da je knjiga prevedena s ruskoga, kao i oslanjanje prevoditelja Slobodana Prodića na stariji srpski prijevod iz 1871. dovoljni su razlozi da se prijevod, tog inače vrlo zanimljivog izvora, konzultira tek kao "predčitanje" nekog ozbiljnijeg izdanja. Situacija je nešto bolja s prijevodom odabranih poglavlja (7.-51.) Laktancijeva djela "O

smrti progonitelja" [157-184] (objavljen u časopisu *Istočnik* 41-42 (2002)). Prema napomeni prevoditeljice Milene Milin prijevod s latinskog napravljen je prema francuskom izdanju niza *Sources chrétiennes* (Paris, 1954.), uz konzultaciju oksfordskog prijevoda iz 1984. Prijevod posljednjeg iz niza izvora, "Pasija sv. Ireneja Sirmijskog" (*Istočnik* 45/46 (2003)) koji također potpisuje Milena Milin, napravljen je prema latinskoj verziji pasije u izdanju *AASS* (Mart., III, 1865.), uz konzultaciju nešto novijeg engleskog prijevoda (H. Musurillo, *The Acts of the Christian Martyrs*, 1970.).

Posljednji tematski dio zbornika, *Pioniri arheologije Sirmijuma*, posvećen najstarijim istraživačima antičkog Sirmija, donosi faksimile članaka Š. Ljubića ("Pannonski kipari za cara Galerija" i "Bazilika sv. Synerotesa u Mitrovici"), A. Hytreka ("Starokršćansko grobište sv. Sinerota u Sriemu"), J. Brunšmida ("Pannonia Inferior. Mitrovica"), te izvještaja I. Junga o stanju istraživanja iz 1905. godine.

Povijest Sirmija predstavlja za istraživača kasnoantičke Panonije ili sirmijskog hagiografskog ciklusa nezaobilazan predmet no često i izvor nedoumica. Radovi objavljeni u ovome zborniku pokrivaju čitav niz vrlo intrigantnih tema (poput pitanja identiteta i podrijetla kulta sv. Demetrija, problema vezanih uz kult "četvorice ovjenčanih" ili problema prijenosa relikvija sv. Anastazije početkom 9 st.). Međutim, različit doseg i razina radova skupljenih u ovome zborniku, tj. činjenica da su, uz pretiske mahom starijih radova, oni noviji velikim dijelom kompilacije (ponekad gotovo popularne razine) daje zborniku ponešto neujed-

načen, prigodničarski ton. Odluka izdavača da prigodom značajne obljetnice širem čitateljstvu predstavi "studije i priloge eminentnih istraživača" svakako je legitimna, štoviše pohvalna. Međutim, sudeći prema odabiru radova čitatelj stječe dojam da, izuzev zanimljivih arheoloških otkrića (mislim prvenstveno na radove V. Popovića i M. Jeremića), tijekom posljednja dva desetljeća nije bilo snažnije znanstvene produkcije vezane uz "sirmijske teme". Hrvatski će čitatelj stoga ovaj zbornik zaklopiti možda i s osjećajem olakšanja kako tijekom proteklih petnaestak godina razdvojenosti dviju znanstvenih zajednica nije mnogo toga propustio. Pa ipak, već i samom činjenicom kako su na jednom mjestu skupljeni manje poznati ili teže dostupni članci, zbornik *Sirmium i na nebu i na zemlji*, podsjetit će na neke, možda i zaboravljene teme, te poslužiti kao zgodna bibliografska referencija.

Urednik "Blaga Sirmijuma" Dušan Poznanović najavio je, prilikom promocije prve knjige izdane u tom nizu, kako kao drugu knjigu namjerava objaviti doktorsku disertaciju Miroslava Jeremića. Objavivši umjesto nje zbornik *Sirmium i na nebu i na zemlji* uredništvo je svakako načinilo određeni "metodološki predah". Stoga, nakon izvrsnog zbornika *Sirmium – grad careva i mučenika*, te prigodnog zbornika *Sirmium i na nebu i na zemlji*, nadajmo se da s pravom možemo nestrpljivo iščekivati objavljivanje, novim spoznajama obogaćene, Jeremićeve disertacije "Razvoj urbanizma i arhitekture Sirmijuma od I do VI veka".

Trpimir Vedriš

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Godina LVIII
Zagreb 2005.

UDK 93/99

ISSN 0351-2193

Historijski zbornik, god. LVIII, str. 1-244, Zagreb 2005.

Izdavač

Društvo za hrvatsku povjesnicu

Redakcijski odbor

Slaven Bertoša

Mirjana Gross

Tvrtko Jakovina

Ivan Kampuš

Franko Mirošević

Ivica Prlender

Tomislav Raukar

Petar Strčić

Glavni i odgovorni urednik

Ivica Prlender

Članci i rasprave iz časopisa Historijski zbornik su referirani u publikacijama:

ABC Clio

Historical Abstracts

America: History and Life

Adresa uredništva

Društvo za hrvatsku povjesnicu, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 10000 Zagreb, I. Lučića 3, Hrvatska

Časopis izlazi jednom godišnje.

Izdanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa RH

Grafička priprema i tisak:

Ibis-grafika, IV Ravnice 25, Zagreb